

УДК 655.11:025.3:655.3.066.11(477)''17''

Наталія Заболотна,

старш. наук. співробітник НБУВ

**ДВА ВИДАННЯ ПРАЦІ Й. ТОРЖЕВСЬКОГО «ОБРАЗ ПРИМИРЕННЯ...»
ТА ЇХ ПРИМІРНИКИ З ФОНДІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Проаналізовано два видання книжки Й. Торжевського «Образ примиренія...», наголошено на відмінностях між ними. Уточнено фактичну дату виходу другого видання – між 1775 і 1777 р. (а не 1756 р., як зазначено у вихідних відомостях). У додатку подано перелік примірників обох видань із фондів НБУВ.

Ключові слова: кириличні стародруки, видання Почаївського Успенського монастиря, атрибуція.

Інформацію про Йосифа Торжевського – автора праці «Образ примиренія грішного чоловіка с Богом...» – знаходимо на титулі одного з видань цієї книжки. Звідти довідуємося, що о. Йосиф Торжевський був протопресвітером лабунським¹, пресвітером у церкві св. вмч. Димитрія в містечку Судилкові². Його «Образ примиренія...», написаний церковнослов'янською мовою, виходив у друкарні Почаївського Успенського монастиря двічі, двома окремими виданнями, датованими 1756 р. Слово «образ» у назві вжито у значенні «спосіб», «взірець», «приклад», тобто, сучасною українською мовою назву праці можна перекласти як «Спосіб (або приклад) примирення грішної людини з Богом». За змістом – це книжка, покликана наставити читача у покаянні, закликати його до щоденних роздумів про свої вчинки, душевної скрухи та покаяння. Структура книжки складна, основними частинами її є «роздуми» (в оригіналі «разсужденія»), написані у формі звернень Ісуса Христа до грішника; «розмисли» («размышленія»), написані у формі звернень автора до читача, багато з них завершуються молитвами; «Ридання на всякий день» є молитвами. Також у книзі наявні молитви до Пресвятої Богородиці та настанови, як приготуватися до сповіді.

¹ Лабунь, нині – Новолабунь – село в Полонському районі Хмельницької області.

² Судилків, нині – село в Шепетівському районі Хмельницької області.

Щодо постаті Й. Торжевського, цікавою є інформація, наведена в усіх виданнях популярної у XVIII–XIX ст. книги «Гора Почаївська», де зафіксовано, що 14 серпня 1771 р. «Пречестний в ієреєх господин Іосиф Тхоржевський, бивший протопресвітер лабунській, нині же парох церкве святого великомученика Димитрія судилковській» засвідчив про чудесні зцілення – своє, свого кухаря та своєї дочки Єви, що сталися в різні роки молитвами до Богородиці, прославленої в чудотворній Почаївській іконі [1]. Хоча прізвище подано тут як «Тхоржевський», немає сумнівів, що йдеться про ту саму особу.

Обидва видання цієї книги вийшли одного року, проте мають значні розбіжності в аркушевій формулі, наборі, а також у художньому оздобленні та, що найважливіше, у складі видання – наявності чи відсутності передмов, переліку виправлених помилок, місці розташування змісту книги.

Перше видання [2, № 1970 (в описі не враховано аркуш із переліком виявлених помилок); 3, № 718] характерне передусім тим, що на титулі зазначено автора – «... рукописан недостойним в ієреєх Йосифом Т. Торжевським, протопресвітером лабунським, пресвітером в граді Судилкові, церкве святого великомученика Димитрія». Аркушева формула видання: 1 – 114, [1] – [3] = 117 арк. Друк в одну шпальту, одноколірний. Рядків 27, 28. Розмір набірної шпальти – 145 x 120 мм. Шрифти: 10 рядків – 51 мм, є більший шрифт.

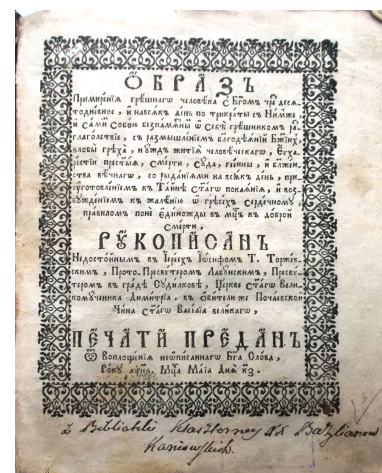

Рис. 1. Титульний аркуш першого видання «Образ примиренія...»

Склад першого видання за аркушами: 1) титул – 1 I рах.; 2) повеління про друк від єпископа Сильвестра Лубенецького-Рудницького – 1 зв. I рах.; 3) передмова до священників – «Дар пречестнішим їх милостем господином отцем, Луцкія і Острогскія єпископії... предложений» – 2 – 3 I рах.; 4) передмова – «Предисловіє ко всякому грішному чоловіку» – 4 – 5 I рах.; 5) порада наставника духовного – 5 зв. – 9 I рах.; 6) роздуми («разсужденія») – 9 зв. – 27 зв. I рах.; 7) розмисли («размишленія») – 28 – 75 зв. I рах.; 8) «Риданія на всяк день» – 76 – 98 I рах.; 9) Молитва перша до Пресвятої Богородиці – 98 II рах.; 10) Молитва друга до Пресвятої Богородиці – 98 зв. – 99 II рах.; 11) «Краткое наставленіє приуговляющимся к тайні святаго покаянія, чрез ісповідь общую...» – 99 зв. – 102 зв. I рах.; 12) допити («істязанія») сумління – 103 – 110 I рах.; 13) «Возбужденіє к сердечному сокрушенію пред ісповіданієм» – 110 – 114 зв. I рах.; 14) зміст – «Оглавленіє вещей в сей книжиці обрѣтающихся» – [1] – [2] зв. II рах.; 15) «Погрѣшенія типографская» – [3] II рах.

Художнє оформлення книжки складається з ілюстрації (Розп'яття), дрібної гравюри (імітація печатки), заставки, чотирьох кінцівок, ініціалів та виливних прикрас.

Існує варіант друку: примірник НБУВ з шифром Кир.2226п має інакший набір аркуша 2 I рахунку; назва передмови тут не «Дар пречестнішим...», а «Предрічіє к пречестнішим...» (далі текст ідентичний). Примірники НБУВ з шифрами Кир.2224п та ВХVII6/117(3) відрізняються художнім оформленням аркуша [3] II рахунку – використано інакшу, ніж у решті накладу, кінцівку.

Друге видання [2, № 1971; 3, № 719] вийшло того ж року без зазначення автора. Його аркушева формула: [1] – [2], 1 – 52, 52–111 = 114 арк. Друк в одну та дві (зміст) шпальти, одноколірний. Рядків 27, 39. Розмір набірної шпальти – 152 x 130, 152 x 62 мм. Шрифти: 10 рядків – 56, 38 мм.

Склад другого видання за аркушами: 1) титул – [1] I рах.; 2) повеління про друк від єпископа Сильвестра Лубенецького-Рудницького – [1] зв. I рах.; 3) зміст – «Оглавленіє вещей в сей книжиці обрѣтающихся» – [2] – [2] зв. I рах.; 4) передмова – «Предисловіє ко всякому грішному чоловіку» – 1 – 2 II рах.; 5) порада наставника духовного – 2 – 6 II рах.; 6) роздуми («разсужденія») – 6 зв. – 24 зв. II рах.; 7) розмисли («размишленія») – 25 – 72 II рах.; 8) «Риданія на всяк день» – 72 – 94 зв. II рах.; 9) Молитва перша до Пресвятої Богородиці – 94 зв. – 95 II рах.; 10) Молитва друга до Пресвятої Богородиці – 95 зв. II рах.; 11) «Краткое наставленіє приуговляющимся

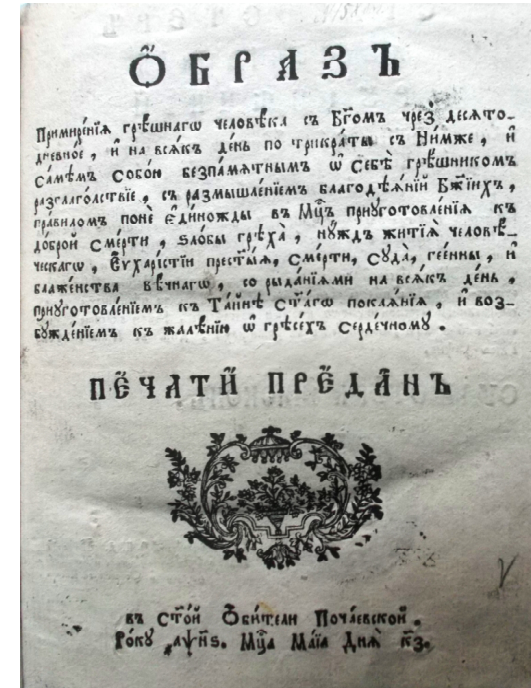

Рис. 2. Титульний аркуш другого видання «Образ примиренія...»

к тайні святаго покаянія, чрез ісповідь общую...» – 95 зв. – 99 II рах.; 12) допити («істязанія») сумління – 99 – 106 зв. II рах.; 13) «Возбужденіє к сердечному сокрушенію пред ісповіданієм» – 106 зв. – 111 зв. II рах.

Художнє оформлення книжки складається з ілюстрації (Розп'яття з предстоячими), дрібної гравюри (імітація печатки), чотирьох кінцівок та виливних прикрас.

Перше видання праці Й. Торжевського представлено у фондах НБУВ шістьма примірниками (в тому числі одним фрагментом), друге – чотирма примірниками. Повнотекстова цифрова копія одного з примірників першого видання розміщена на сайті НБУВ.

Особливу увагу привертає звернення друкарів до читача, вміщене в колофоні першого видання: «Типограф читателя сея книжици молит: да аще каково в ней погрѣшеніє типографское обрящет, простити благоволит:

понеже бо из не весма чистаго рукописнаго екземпляра первим тисненієм сія книжица печаталася, невозможно было в чем не погршити». Цілком можливо, що набір готували безпосередньо з авторського рукопису.

Також, як уже зазначалося вище, наприкінці першого видання було вміщено перелік помічених помилок.

Як засвідчив порівняльний аналіз двох видань, у другому виданні під час складання було виправлено тільки частину помилок, а саме: «оузъ» (I, 17, 11)³ виправлено на «азъ» (II, 14, 7); «ики» (I, 29 зв., 22) на «или» (II, 27, 1); «неноплананная» (I, 30, 11) на «неоплаканная» (II, 27, 15), в обох випадках «о» передано через омегу, «я» – через юс малий; «члвіну» (I, 30 зв., 7) на «члвіку» (II, 27 зв., 12), в обох випадках слова скорочені під титлом, «і» передано через ять, «у» – через ук; «лаеши» (I, 99 зв., 12) на «желаеши» (II, 96, 9); «оугнететь» (у Кир.2223п у наборі виправлено на «оугнете(т)», I, 108, 4) на «оугнететь» (II, 104 зв., 3); «никаооу» (I, 110 зв., 3) на «ни какою» (II, 107 зв., 10).

Крім істотних відмінностей – порядку розташування розділів, використання інших шрифтів, іншого художнього оформлення, між виданнями наявні також малі відмінності в наборі. Це, наприклад, використання приголосної + ъ наприкінці слів замість виносної кінцевої приголосної; текст «Размышление в. Главы а.» (I, 28 зв.) і «Размышление в. Глава а.» (II, 25 зв.) (в обох випадках числа надруковані під титлами).

Під час детального перегляду другого видання (на прикладі примірника Кир.2223п) було виявлено водяні знаки⁴ фабрики відомого російського виробника паперу Афанасія Гончарова. Папір його виробництва активно використовувався у Почаївській друкарні. Якщо врахувати той факт, що А. Гончаров отримав привілей маркувати папір власного виробництва у 1775 р., можна умовно датувати друге видання «Образу примиренія...» як таке, що вийшло не раніше 1775 р. Водночас кінцевою межею виходу книжки потрібно вважати травень 1777 р., адже вона має благословіння єп. Сильвестра Лубенецького-Рудницького, і датування обмежується роками його життя. Очевидно, друге видання є контрафактним, на що вказує залишений у вихідних відомостях 1756 р.

³ Римська цифра позначає видання «Образу примиренія...», перша арабська – номер аркуша, друга арабська – рядок згори.

⁴ На арк. 12, 19, 22, 27, 31, 35, 37, 42, 49, 55, 57, 63, 66, 68, 73, 78, 85, 91, 93, 97, 100, 104, 110 II рахунку

Оскільки «Образ примиренія грішного чоловіка с Богом...» вийшов двічі з однією датою, в наукових, бібліографічних описах та електронних базах даних важливо зазначити видання, про яке йдеться, – перше чи друге, а в описі другого видання – подавати також фактичні роки виходу. Це стосується описів як у традиційній, так і в електронній формі.

Список використаних джерел

1. Гора Почаевская стопою чудесні из нея истікающую чудодійственную воду имущую и иконою чудотворною Пресвятыя Дивы Матере Божія Маріи почтена, всему миру ясна и явна. – Почаїв, 1772. – Арк. 111–112; Гора Почаевская... – Почаїв, 1793. – Арк. 69 зв. – 70 зв.; Гора Почаевская... – Почаїв, 1803. – Арк. 69 зв. – 70 зв.

2. *Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва : Каталог стародруків, виданих на Україні : в 2-х кн., 3-х ч. – Львів : Вища школа, 1984. – Кн. 1., Ч. 1.

3. Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв.: описание книг, хранящихся в Гос. публ. б-ке УССР. / сост. : С. О. Петров, Я. Д. Бирюк, Т. П. Золотарь; отв. ред. П. Н. Попов. – Киев: Изд-во АН УССР, 1958.

Додаток

Перелік примірників «Образу примиренія...» з фондів НБУВ із зазначенням їхніх найхарактерніших ознак

Торжевський Й. Т. Образ примиренія грішного чоловіка с Богом... – Вид. 1-е. – 1756.

Примірники відділу стародруків та рідкісних видань

Кир.2224п

Має давні шифри – I / 58 / [11]2 (наліпка на корінці) та 1./[...] (інша наліпка на корінці, ушкоджена). Походить із бібліотеки Канівського василіянського монастиря, що засвідчує запис на титулі: «Z Biblioteki klasztorney xx Bazylianow Kaniowskich».

Кир.2225п

Походить із Бібліотеки Луцько-Житомирської дієцезіальної семінарії (римокатолицької) – шифр – Агт.10/63 (друкована наліпка на корінці). Інші давні шифри – 108 (запис на оправі) та 1.7.22 (наліпка на корінці).

Кир.2226п

Походить із Загорівського монастиря Різдва Богородиці⁵; давні шифри – 1584. (наліпка на корінці) та 295/№ 18 Отд. 5. Гл. 1 (запис на папері, яким підклеєно титул). Примірник є варіантом видання.

⁵ Розташований у с. Новий Загорів Локачинського району Волинської області.

Кир.5735п(2)

Примірник є фрагментом видання – чотири ідентичні комплекти аркушів, використані попарно для форзаців у виданні Літургії Іоанна Златоустого (Почаїв, 1765, вид. А).

3-поміж записів на примірнику (усі – почерком XVIII ст.) найбільше привертають увагу вислови «Кто добрі світ познаєт ничтоже въ немъ жаеаетъ» та «Претерпівіи до конца той спасенъ будетъ» (літеру ять, згідно з вимовою, транслітеруємо як «і»).

Примірники відділу історичних колекцій та бібліотечних зібрань

КДА, ВХVІІ6/117³

Примірник із Бібліотеки Київської духовної академії (шифри – ВХVІІ6/117(3, ВХVІІ6/117(3 Поч. 413 – запис на верхньому форзаці, дві різні наліпки на корінці), куди надійшла з Бібліотеки Почаївської лаври (шифри – № 1119, виправлений на № 2113 – запис на верхньому форзаці), про що свідчать ідентичні записи «Принадлежитъ Почаевской Лаврской библиотеке 1854 г.» на арк. 1, 12, 22 I рах.

На арк. 1 та 99 I рах. є записи, згідно з якими власником книжки свого часу був чернець-василіянин Ф. Галінський (F. Galinski O.S.B.M.), тим часом наявні ще два записи, які засвідують, що о. Галінський отримав цю книжку в подарунок від о. Каневича, що діялося в м. Острозі 1786 р.: «Ta xiązka darowana od jmę x: Kaniewicza spowiednika ostrowskiego dla x: F: Galinski[...] Z.S.B.W. R: 1786» (арк. [3] II рах.; запис закреслений) та «Za te xiązkie dałem złt polskich 7 a teraz [mie] darowana od jmę x: Kaniewicza spowiednika ostrowskiego roku 1786 dnia 3 marca. X. F. Galinski Z.S.B.W. [datt] w Ostrogu» (арк. [3] зв. II рах.).

КДА, ВХVІІ6/117⁴

Примірник із Бібліотеки Київської духовної академії (шифри – ВХVІІ6/117(4, Аа1368). Має запис, згідно з яким власником книжки був о. Феодосій Таньковський – «X. Teodozy Tańkowski mpp»⁶ (запис почерком сер. XVIII ст. на верхньому форзаці, тобто арк. 2 I рах.). У книзі також кілька разів повторено ім'я Іван Козак (арк. 22 I рах.).

У цьому примірнику після титулу бракує передмови «Даръ Пречестнійшымъ...» (арк. 2–3 I рах.); два комплекти таких аркушів з передмовою використані для верхнього та нижнього форзаців. На арк. [1] II рах. у змісті заклеєно шматочком білого паперу інформацію про передмову «Даръ Пречестнійшымъ...». (Літеру ять передано як «і»).

[Торжевський Й. Т.] **Образ примиренія грішного чоловіка с Богом... – Вид. 2-е. – 1756 (фактично – між 1775 і 1777).**

Примірники відділу стародруків та рідкісних видань

Кир.541

Примірник має давній шифр – У.Н.Т.19[??] (наліпка на корінці).

⁶ Мpp – manu propria (лат.) – рукою власною.

Записи на книжці свідчать про те, що її активно використовували в навчальному процесі, на багатьох аркушах наявні імена та прізвища учнів, які нею користувалися, найчастіше згадуються «Михайль Лотоцькій» та «Кирилль Скакальській», а серед проб пера є, наприклад, «Ректору Волинской духовной семинарии архимандриту Иеодосію» (арк. 40 II рах.).

Кир.2223п

Примірник із Фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії, шифр – Русск. отд. № 721 э.1. (наліпки на верхніх кришці оправи та форзаці).

Примірники відділу історичних колекцій та бібліотечних зібрань

КДА, ВХVІІ6/117¹ (2832183)

Примірник із Бібліотеки Київської духовної академії, шифри – ВХVІІ6/117¹ (верхній форзац; наліпка на корінці), 1.8.4. (запис на верхньому форзаці, наліпка на корінці), печатка на арк. [2] I рах. та ін.

КДА, ВХVІІ6/117² (2832182)

Примірник із Бібліотеки Київської духовної академії, шифри – ВХVІІ6/117² (верхній форзац; наліпка на корінці), 1.8.5. (запис на верхньому форзаці, наліпка на корінці), печатка на арк. [1] I рах. та ін.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015 р.

UDC 655.11:025.3:655.3.066.11(477)“17”

Natalia Zabolotna,

Senior researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

Two editions of the work by Y. Torzhevskiy «Образ примиренія...» and their copies in the funds of Vernadsky National Library of Ukraine

Two editions of the book «Образ примиренія...» by Y. Torzhevskiy are analyzed, main attention is paid to the differences between them. The date of release of the second edition is determined between 1775 and 1777 (not 1756, as it's indicated on the book). The necessity of fixing of information about the publication (first or second) and the actual date in scientific, bibliographic catalogs and electronic is justified. In the addition there is situated a list of the copies of both editions in the VNLU funds with their reference to ancient depositories and with quotations of the most interesting marginalia on them.

Keywords: cyrillic old-printed books, editions of the Pochayiv Assumption monastery, attribution.

УДК 655.11:025.3:655.3.066.11(477)''17''

Наталія Заболотная,
старш. науч. сотрудник НБУВ

Два издания труда И. Торжевского «Образ примирения...» и их экземпляры из фондов Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Проанализировано два издания книги И. Торжевского «Образ примирения...», рассмотрены на различия между ними. Уточнена фактическая дата выхода второго издания – между 1775 и 1777 г. (а не 1756 г., как обозначено в выходных сведениях). Обоснована необходимость фиксации в научных, библиографических каталогах и электронных базах данных информации об издании (первое или второе) и соответствующей датировки. В приложении подан перечень экземпляров обоих изданий из фондов НБУВ с упоминанием давних книгохранилищ и цитатами наиболее интересных маргинальных записей на них.

Ключевые слова: кириллические древние печатные издания, издания Почаевского Успенского монастыря, атрибуция.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:090.1:2-523.6

Олена Заєць,
канд. іст. наук, наук. співробітник НБУВ

БІБЛІОТЕКА КИЇВСЬКОГО ПУСТИННО-МИКІЛЬСЬКОГО МОНАСТІРЯ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Простежено історію формування, передачі різним установам частин бібліотеки Київського Пустинно-Микільського монастиря в контексті історії обителі, шляхи надходження її до фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та сучасний стан.

Ключові слова: Київський Пустинно-Микільський монастир, Київський Микільський військовий собор, Військово-народний музей.

У складі фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського перебуває колекція книг Київського Пустинно-Микільського монастиря. Вона не така чисельна і багата, як колекція Києво-Печерської лаври, Михайлівського Золотоверхого монастиря чи Софійського собору, однак також є самостійною і найбільш оригінальною з усіх київських монастирських бібліотек дореволюційного часу. Книжна культура Микільського монастиря була зумовлена перебуванням там освічених людей, які залишили обителі свої бібліотеки. Тривалий час монастирі на українських землях були осередками грамотності, здатні займатися перекладами, письменством, літописанням, літературною полемікою, бо вся руська освіченість досить довго мала релігійний характер.

Чоловічий монастир, названий в ім'я святиителя Миколая, відомий як Пустинно-Микільський Слупський, або Стівповий, знаходився на Печерську в Києві недалеко від Києво-Печерської лаври і поділявся на дві половини: верхню, де знаходився монастир, і нижню, де був цвинтар, відомий як Аскольдова Могила. На думку деяких учених, цей монастир був найдавнішим з усіх монастирів Києва. Заснування його пов'язують з долею першого київського князя-християнина Аскольда. Відомо, що в середині XI ст. тут був жіночий монастир під заступництвом якоїсь княгині. Пізніше Микільський монастир перетворили в чоловічий. Примірно з